

УДК 811.111

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ РІВЕНЬ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ)

Горицька Ю.В., аспірант,
Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено лінгвокогнітивний рівень вторинної мовної особистості і встановлено, що його одиницями є вжиті в романі британської письменниці українського походження негативно марковані генералізовані висловлювання про Україну та позитивно марковані узагальнення про Великобританію; алюзії на слов'янські народні приказки; вербалізовані в художніх творах культурні стереотипи, характерні європейській та слов'янській ментальності, що свідчать про симбіоз двох лінгвокультур у свідомості білінгвів, які володіють не лише мовними, а й концептуальними картинами світу цих культур.

Ключові слова: вторинна мовна особистість, лінгвокогнітивний рівень, одиниці лінгвокогнітивного рівня, культурний стереотип, генералізовані висловлювання, алюзії.

В статье исследовано лингвокогнитивный уровень вторичной языковой личности и установлено, что его единицы – это использованные в романе британской писательницы украинского происхождения негативно маркированные генерализованные высказывания про Украину и позитивно маркированные обобщения про Великобританию; алюзии на словянские народные пословицы; вербализованные в художественных произведениях культурные стереотипы, характерные европейской и словянской ментальности, свидетельствующие про симбиоз двух лингвокультур в сознании билингвов, владеющих не только языковыми, но и концептуальными картинами мира этих культур.

Ключевые слова: вторичная языковая личность, лингвокогнитивный уровень, единицы лингвокогнитивного уровня, культурный стереотип, генерализованные высказывания, алюзии.

Horytska Y.V. THE LINGUO-COGNITIVE LEVEL OF SECONDARY LINGUISTIC IDENTITY (BASED ON THE NOVELS WRITTEN BY THE MODERN BRITISH WRITERS)

The paper studies the linguo-cognitive level of secondary linguistic identity. It proves that the units of this level are negatively-marked generalisations about Ukraine and positive ones about Great Britain used in the novel written by the British writer of Ukrainian origin; the allusions to Slavonic proverbs; typical for the European and Slavonic mentality cultural stereotypes verbalised in the literary works, which accounts for the interrelation between two cultures in bilingul mindset.

Key words: secondary linguistic identity, linguo-cognitive level, the linguo-cognitive level units, cultural stereotype, generalizing expressions, allusions.

Антропоцентризм наукової парадигми ХХІ ст. зумовлює підвищений інтерес до вивчення такого поняття як *мовна особистість*, яку репрезентують, зокрема, і автори художніх творів, що належать до письменників-білінгвів. Як представники паралельної до слов'янської лінгвокультури такі автори набувають статусу *вторинної мовної особистості*, які володіють не лише мовними, а й концептуальними картинами світу обох лінгвокультур [12, с. 6]. У зв'язку з цим видається необхідним з'ясувати, як накладання двох культурних шарів у менталітеті письменника вербалізується в його творах, характеризуючи особливості його світосприйняття.

Ставши на сьогоднішній день міждисциплінарною, категорія *вторинна мовна особистість* вперше була введена в науковий обіг у лінгводидактиці І. І. Халєєвою [12], що сприяло її активному вивченню, перш за все, в цій царині [3; 6; 12; 13]. Свою подальшу

розробку ця категорія знайшла у теорії міжкультурної комунікації [1; 4] і власне лінгвістиці [7; 8; 10].

Важливим здобутком представників школи з вивчення Російської мовної особистості була розробка трирівневої її структури, яка передбачала вербальний, лінгвокогнітивний і прагматичний рівні мовної особистості [5]. Проте когнітивний вектор сучасної науки фокусує увагу науковців на тісному взаємозв'язку між когніцією та мовою, в результаті чого актуалізується лінгвокогнітивний рівень, адже саме він є показовим при вивченні когнітивних процесів у свідомості мовця та їх вербалізації в мові й мовленні. Безпосередньо лінгвокогнітивний рівень вторинної мовної особистості був у центрі уваги І. І. Халєєвої, яка розподілила його на два підрівні: висхідний до мовної та концептуальної картин світу [12].

Романи сучасних британських письменниць Анни Шевченко і Марини Левицької

яскраво презентують *вторинні мовні особистості* їх авторів, демонструють взаємодію і вплив української та англійської мов, а отже, слов'янських та англосаксонських лінгвокультур на їх світобачення, що актуалізовано в романах «Спадок» і «Коротка історія тракторів українською» [15; 16].

Мета статті – дослідити лінгвокогнітивний рівень *вторинної мовної особистості* в сучасному британському романі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити генералізовані висловлювання про Україну і Великобританію, вжиті у творах письменниць-емігранток; 2) розглянути алюзії на слов'янські народні приказки; 3) охарактеризувати культурні стереотипи як актуалізатори *вторинної мовної особистості* письменниць.

Одиницями лінгвокогнітивного рівня *мовної особистості* є генералізовані висловлювання, узагальнені теоретичні та побутові поняття, судження, висновки, ідеї, концепти [5, с. 52]. Цей рівень передбачає «не лише знання мови у вузькому розумінні, а, насамперед, акумулювання знань носія мови про світ, тобто фіксацію наївної мовної картини світу» [5, с. 89].

Незважаючи на те, що Марина Левицька розмовляє і пише свої романи англійською мовою, а українською, подекуди навіть суржилом, говорила лише зі своїми батьками на побутові теми, як українську мовну особистість її характеризує твердження про милозвучність української мови, що є притаманним для україномовних письменників, на відміну від англомовних: *Such a beautiful language that anyone can be a poet* (Lewycka, 11). Маючи лише українське коріння і знаючи про Україну здебільшого з оповідей своїх близьких, Марина Левицька робить негативно марковані узагальнені висновки про Україну, зображаючи її в непривабливому світлі: *I have visited Ukraine. I have seen the concrete housing blocks and the fish dead in the rivers. Pappa, Ukraina isn't like you remember it. It's different now. The people are different. They don't sing any more-only vodka songs. All they're interested in is shopping. Western goods. Fashion. Electronics. American brand names* (Lewycka, 11). Авторка описує українців як націю, що не дбає про навколишнє середовище, оскільки вони допустили, щоб риба була мертвою в річках; як алкоголіків, що співають лише, коли нап'ються; як представників споживачього суспільства, яких цікавлять магазини, товари із західних країн, американські бренди.

Узагальнені висловлювання про Британію, навпаки, вербалізують почуття гордості й поваги до цієї країни: *“Because British justice is best in world. It is both a historical destiny and burden, which one might say...”* (Lewycka, 11). Позитивно маркована лексема *good*, вжита в найвищому ступені порівняння, допомагає створити образ могутньої держави.

Як слов'янську мовну особистість Анну Шевченко характеризує звернення до приказок: *As they say, a girl v pohode y v bede – “on the march and calamity”* (Shevchenko, 41). Транслітерований вираз “в поході і в біді” можна трактувати як згорнутий варіант російської народної приказки “кона взнаєш в поході, а друга – в біді” або байки С. В. Міхалкова «Друзі в поході» про похід лиса, бобра і кабана [9, с. 18].

У романі «Коротка історія тракторів українською» вербалізовано низку світоглядних, гендерних та соціально-побутових стереотипів про Європу та Україну. Під стереотипом, вслід за Є. Бартмінським, ми розуміємо суб'єктивно детерміноване уявлення про предмет, що охоплює описові та оцінні ознаки, а також є результатом інтерпретації дійсності в рамках соціальних пізнавальних моделей [2, с. 189]. Отже, ми дотримуємося розуміння стереотипу в широкому аспекті, який передбачає суб'єктивне узагальнення.

У залежності від структури плану змісту і плану вираження Є. Бартмінський розрізняє три різновиди стереотипів: топіка, формули, ідіоми [2, с. 155]. Топіку можна вважати початковим етапом розвитку стереотипу, оскільки після того, як вона стає загальноживаною, вона трансформується у формули, що, в свою чергу, є мотивацією для створення ідіом. За Є. Бартмінським, топіка – стійкі сполучення семантичних одиниць, які ще не мають стабільної форми вербалізації [2, с. 155]. Отже, ці словосполучення мають описовий та узагальнений характер.

Україна, навпаки, зображена убогою країною: *Life in Ukraine is too hard for such a delicate spirit as hers. He has been reading the newspapers, and the news is grim. There is no bread, no toilet paper, no sugar, no sewerage, no probity in public life, and electricity only sporadically* (Lewycka, 2). Убогість життя в Україні підкреслюється багаторазовим повтором заперечувального займенника “no” зі значенням «ніякий, жоден».

Чоловіки вважають себе «лицарями на білому коні», що рятують жінок від жахливого життя: *“Hmm. So you say. Maybe it is so. But if*

I can save one lovely human being...” (Lewycka, 11). “*If I can save just one human being-one human being-from this horror, do you not think this is the moral thing to do?*” (Lewycka, 13). *Nobody knows what to believe or whom to trust. “If I can save just one human being...”* (Lewycka, 13). Фактуальна алюзія до лицарського минулого актуалізована лексемою “*save*”, що використовується в романі 4 рази в контексті порятунку українки від лихого майбутнього в Україні. Апосіопеза, графічно виражена трьома крапками наприкінці речення, додає виразу філософського змісту і масштабності позиції героя, змушуючи в такий спосіб читача домислити, чому він має зробити все, що в його силах, щоб врятувати людину від лихої долі на Україні.

Головний герой Миколай наводить низку причин, чому він має це зробити: *How can he condemn a lovely woman to this? How can he walk by on the other side of the road? “You must understand, Nadezhda, only I can save her!” You see, he explains, he is her last hope, her only chance to escape persecution, destitution, prostitution* (Lewycka, 2). У наведеному вище фрагменті актуалізовані стереотипи про Україну як бідну країну, про що свідчить лексема “*destitution*”, де процвітає гоніння і проституція, підтвердженням чому є лексеми “*prostitution*” і “*persecution*”. Прийом фонетичний

Ще однією причиною, чому українки користуються популярністю серед іноземців, є те, що українки вважають своїм обов’язком приготування їжі для своєї родини: “*Why you buying cake in Tesco, Valentina? Why you no baking? Woman should bake*” (Lewycka, 7). Українська емігрантка в Британії пані Задчук після запитань, що свідчать про її осуд, радить своїй знайомій не купляти напівфабрикати в супермаркетах, а готувати їсти, про що свідчить використання модального дієслова “*should*”, яке використовується для вираження порад.

Застарілим стереотипом є уявлення про українських жінок як про селянок: “*Nothing wrong with peasants. Mother was a peasant*” (Lewycka, 2). У словнику української мови лексема “селянка”, жіночий рід від “селянин”, тлумачиться як “житель села, основним заняттям якого є обробіток землі” [11]. Отже, в описі України акцентується увага на землеробстві як провідній галузі економіки.

Логічним продовженням образу жінки-селянки є стереотипне уявлення про те, що жінки – розумово обмеженіші в порівнянні

з чоловіками: *It is my father’s great regret that both his children were daughters. Inferior intellectually...* (Lewycka, 2). Політкоректний вираз “*inferior intellectually*”, незважаючи на свою евфемістичність, є аксіологічно негативно забарвленим, оскільки натякає на низькі розумові здібності жінок.

Окрім експліцитного вираження, неосвіченість жінок також виражена імпліцитно, зокрема, за рахунок іронії. Одним із засобів створення комічного є ствердження протилежного. Зважаючи на те, що з контексту відомо, що Надія, донька головного героя, не вважає українку Валентину рівнею своєму батькові, фрази “*she agrees with him in all respects*”, “*like him*” використані для досягнення комічного ефекту: *They will discuss art, literature, philosophy together in the evenings. She is a cultured woman, not a chatterbox peasant woman. He has already elicited her views on Nietzsche and Schopenhauer, by the way, and she agrees with him in all respects. She, like him, admires Constructivist art and abhors neo-classicism. They have much in common. A sound foundation for marriage* (Lewycka, 2). Стверджуючи, що Валентина – не балакуча селянка, мається на увазі, що вона є саме такою.

Доведення протилежного для досягнення комічного ефекту використовується в наведеному нижче фрагменті: *The Ukrainian community in Peterborough has disowned her. They, too, are narrow-minded. They are not impressed with her views on Nietzsche and Schopenhauer* (Lewycka, 2). Імпліцитним змістом є те, що Валентина не знайома з ідеями Ніцше і Шопенгауера, і саме тому спільнота в Пітерборо не визнає її.

У порівнянні з Європою, в більшості українських сімей діти виховуються в суворіших умовах. Цей стереотип знаходить своє відображення в романі: *My heart cries out, “You should love us. You’re supposed to love us, no matter how bad we are! That’s what normal parents do!” But I can’t say it aloud. And anyway, he can’t help it, can he? Growing up with Baba Nadia with her thin soups and strict punishments* (Lewycka, 2). Обов’язок батьків любити своїх дітей та його невиконання вербалізовано за рахунок модального дієслова “*be supposed to*”, яке виражає обов’язок, або загальноприйняте правило, або передбачене очікування з акцентом на тому, що воно не виконалося або його не дотрималися. Суворе виховання підтверджується лексемою “*strict*” для характеристики виховання.

Характерною рисою українського ринку є значне коливання цін на товар, що, в свою чергу, зумовлює відповідні особливості поведінки українських споживачів – пошук магазину із найнижчою ціною на необхідний товар: *My mother acquired an extraordinary passion and skill of **thrift**. She would walk half a mile down the High Street to save a penny off a bag of sugar* (Lewycka, 8). Заощадливість українців передається за допомогою лексеми “*thrift*”. Повторюваність звички перевіряти, в якому магазині необхідний товар є найдешевшим, підкреслює дієслово “*would*”, яке використовується для передачі повторюваних дій в минулому.

Про популярність товарів, бувших попередньо у використанні, свідчать наступні твердження: *What she couldn't make had to be bought second-hand. Shoes, coats, household things-someone else **had** always **had** them first, **had** chosen them, used them, then discarded them* (Lewycka, 8). Вживання дієслів “*to have*” і “*to choose*” в граматичному часі Past Perfect, що використовується для дій, які відбувалися до певного моменту або перед іншими діями, акцентує увага читача на попередньому використанні речей.

Стереотипне уявлення про те, що українці обирають найдешевше, підтверджується наступними рядками: *If you had to get it new, it had to be **the cheapest** money could buy, preferably **reduced** or a **bargain**. Fruit that was on the turn, tins that were dented, patterns that were out of date, last year's style* (Lewycka, 8). Отже, ідея заощадливості реалізується лексемою “*cheap*”, вжитою в найвищому ступені порівняння прикметників; “*reduced*” і “*bargain*”, що свідчить про позитивне ставлення українців до рекламних кампаній.

У романі також вербалізовано стереотип про те, що українці зберігають великі запаси їжі «про всяк випадок»: *In the potting-sheds and garage, cardboard fruit-boxes were stacked with the latest crop of **apples, Bramleys, Beauty of Bath and Grieves**, all separately wrapped in newspaper, exuding their fruity perfume* (Lewycka, 8). Детальний опис запасів їжі із зазначенням сортів яблук свідчить про Україну як про країну з розвиненим сільським господарством.

Метою заощадливості є уникнення голоду: *Even dill and parsley were rolled in little plastic bundles and stored away for use, so that there was no longer any season of the year when there was **scarcity*** (Lewycka, 8). Лексема “*scarcity*” може тлумачитися і як “нестача”, і як “голод”.

Архетипічний страх голоду в українців був спричинений пережитим голодом за часів правління Сталіна: *My mother had known ideology, and she had known hunger. When she was twenty-one, Stalin had discovered he could use famine as a political weapon against the Ukrainian kulaks* (Lewycka, 8). Саме тому українці звикли тримати їжу «про запас»: *When I teased her about these **supplies, enough to feed an army**, she would wag her finger at me and say, “It's in case your Tony Benn ever comes to power”* (Lewycka, 8). Поширене означення «достатні, щоб нагодувати цілу армію», вжите представницею молодшого покоління, передає несерйозне ставлення до цієї звички, що свідчить про нерозуміння причин і мети тримання таких великих запасів.

Консервування є ще одним українським стереотипом, актуалізованим в творі: *Upstairs under the beds in sliding boxes were kept **preserves (mainly plum) and jars of home-made jam (plum, strawberry, raspberry, blackcurrant and quince in all combinations)*** (Lewycka, 8). Детальний опис видів варення, виражений низкою однорідних іменників на позначення видів фруктів і ягід, з яких його виготовляють, свідчить про імпліцитну іронію.

Глибоко укорінений страх голоду провокує інший стереотип – позитивну аксіологічну забарвленість огрядності, що призводить до її культивування: *“You **good** eat. I like man **good** eat. Why you no eat more, Yuri?”* (Lewycka, 41). *“I like **fatty**,” says my father. He places a placatory wizened hand on Valentina's breast and gives it a little squeeze* (Lewycka, 8). Про позитивну маркованість свідчать лексеми “*good*” і “*like*”.

Як українську МО Марину Левицьку характеризує вербалізація стереотипу про те, що краще бути огрядним, ніж занадто худим: *“**Better fatty than skinny. Look Nadezhda. She starving Bangladesh-lady**”* (Lewycka, 8). Надія порівнюється із бангладешкою на основі схожості статур – жителі Бангладешу і Надія є худими.

Худорлявість негативно маркована для українців, оскільки вона мислиться як результат голоду: *“**Thin is hunger! Thin is famine! Everybody thin drop over dead! Ha ha!**”* (Lewycka, 8). Страх голоду глибоко закорінений в свідомості українців після пережитого геноциду 1932-1933 років.

Як європейську, а саме англійську, МО Марину Левицьку характеризує вербалізація оберненого стереотипу про те, що худорлявість є ознакою міцного здоров'я: *I take this*

as a slight. Righteously, I draw in my stomach. "Thin is good. Thin is healthy. Thin people live longer" (Lewycka, 8). Відповідно, в європейській свідомості худорлявість має позитивні конотації, зважаючи на те, що європейцям не доводилося виживати в умовах геноциду.

Підводячи підсумок, слід зауважити, що одиницями лінгвокогнітивного рівня *вторинної мовної особистості* є негативно марковані генералізовані висловлювання про Україну, за допомогою яких створено її сатиричний образ, та позитивно марковані узагальнення про Великобританію, що експлікують повагу та гордість за цю країну; слов'янські народні приказки, які свідчать про слов'янське походження авторки; актуалізовані в романах світоглядні, гендерні та соціально-побутові стереотипи, що є результатом накладання українського та англійського лінгвокультурних пластів в рамках *вторинної мовної особистості*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорія Сергійович Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Бартминський Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Ежи Бартминський ; [пер. з польск.]. – М. : Индрик, 2005. – 528 с. – (Традиционная духовная культура славян. Зарубежная славистика).
3. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика / Гальскова Наталья Дмитриевна, Гез Надежда Ивановна. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.
4. Каменская О. Л. Вторичная языковая личность – методологическая основа межкультурной парадигмы в лингводидактике / Ольга Львовна Каменская // Актуальные проблемы постдипломного профессионального лингвистического образования: сб. науч. тр. / МГЛУ. – М., 1998. – Вып. 440. – С. 30-35.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Караулов Юрий Николаевич. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
6. Колкова М. К. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / М. К. Колкова. – СПб. : КАРО, 2006. – 224 с.
7. Мамонтова Н. А. Вторичная языковая личность в онтогенезе: уровни лингвокультурологического описания (на материале начального этапа обучения английскому языку русскоязычных учащихся): дис. на соиск. учен. степ канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Наталья Александровна Мамонтова. – Москва, 2010. – 210 с.
8. Метельская Л. Н. Этнопсихолингвистические особенности восприятия французского художественного текста вторичной (русской) языковой личностью : дис. на соиск. учен. степ канд. филол. наук : 10.02.19 / Людмила Николаевна Метельская. – М., 2007. – 239 с.
9. Михалков С. В. Аисты и лягушки: Басни / Сергей Владимирович Михалков. – М. : Детская литература, 1989. – С. 32.
10. Петрова Е. Ю. Цветообозначения в языковом сознании вторичной языковой личности (на материале русского и французского языков) : дис. на соиск. учен. степ канд. филол. наук : 10.02.19 / Елена Юрьевна Петрова. – М., 2008. – 232 с.
11. Словник української мови в 11-ти томах. [Електронний ресурс] – Режим доступу до словника: <http://www.sum.in.ua/>
12. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. наук : 13.00.02 и 10.02.19 / Ирина Ивановна Халеева – М., 1990. – 36 с.
13. Халяпина Л. П. Формирование поликультурной языковой личности как требование новой глобальной ситуации / Л. П. Халяпина, Г. В. Елизарова // Языковое образование в вузе : методическое пособие для преподавателей высшей школы, аспирантов и студентов. – СПб. : КАРО, 2005. – С. 8-20.
14. Хитрик К. Н. Теоретические основы обучения культуре иноязычного речевого общения в специальном языковом вузе (на материале иранской ветви индоевропейских языков) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. пед. наук : 13.00.02 / Константин Никитич Хитрик – М., 2001. – 43 с.
15. Джерела ілюстративного матеріалу
16. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian / Maryna Lewycka. – N.Y.: Penguin Books, 2006. – 294 p.
17. Shevchenko A. Bequest / Anna Shevchenko. – London: Headline, 2010. – 410 p.